

LINA GOTAUTĖ

Lietuvos estetikų asociacija

JAPONŲ ESTETINIŲ KATEGORIJŲ „WABI“ IR „SABI“ SKLAIDA KAMAKUROS EPOCHOJE

The Spreading of Japanese Aesthetic Categories „Wabi-Sabi“
in the Kamakura Period

SUMMARY

The article is intended to review the categories of *wabi* and *sabi* in the Kamakura period (1185–1333). It discusses the context of medieval feudal Japan and the resulting conditions for the formation of samurai-influenced Zen Buddhism ideas as well as the concept of *wabi* and *sabi* categories. The concept of beauty based on asceticism, simplicity, charm of ancient patina and realistic portrayal is analyzed with the help of concrete works of poetry, sculpture, painting and architecture that saw the daylight in the Kamakura Period and acquired common aspects of Zen Buddhism and *wabi-sabi* aesthetic features, which perfectly represent the aspects of the worldview of the Kamakura Period and the creation of aesthetic experience around oneself. Since the Kamakura aesthetics Period is described as it is manifested in everyday life of the people of various social strata and visible in everyday objects, historical realities as well as the environment accessible to different people, it brings itself closer to the medieval man in Japan, but at the same time it does not lose its relevance in the era of current global society, when in the light of *wabi-sabi* criteria it is possible to discover the essential differences not only applicable to the feudal period, but also within the comparison of nowadays East and West, differences in thinking traditions, similarities and the coexistence of aesthetic traditions.

SANTRAUKA

Straipsnis skirtas *wabi* ir *sabi* estetinių kategorijų apžvalgai Kamakuros laikotarpiu (1185–1333). Aptariamas viduramžių feodalinės Japonijos kontekstas bei jo metu susidariusios sąlygos formuoti samurajiškos įtakos veikiamoms zen budizmo idėjoms bei *wabi* ir *sabi* kategorijų sampratoms. Grožio samprata, besiremianti asketizmu, paprastumu, senovinės patinos žavesiu, realistiniu vaizdavimu, analizuojama pasitelkiant konkrečius poezijos, skulptūros, tapybos, architektūros kūrinius, kurie dienos šviesą išvydo Kamakuros laikotarpiu bei įgavo bendrų zen budizmo ir *wabi-sabi* estetikos bruožų, puikiai reprezentuojančių Kamakuros laikotarpio

RAKTAŽODŽIAI: *wabi*, *sabi*, zen budizmas, Kamakura, Fujiwara no Teika, emakimono, Unkei.

KEY WORDS: *wabi*, *sabi*, Zen Buddhism, Kamakura, Fujiwara no Teika, emakimono, Unkei.

žmogaus pasaulio matymo aspektus ir estetikos kūrimą aplinkoje. Kamakuros estetikos laikotarpis nepraranda savo aktualumo ir dabartinės globalios visuomenės epochoje, kai remiantis *wabi-sabi* kriterijais, galima atrasti esminius skirtumus ne tik feodalinio laikotarpio, bet ir šių laikų Rytų ir Vakarų tradicijose.

ĮVADAS

Šio straipsnio tema ir japonų kultūros tyrinėjimo laikotarpis pasirinktas neatsitiktinai, kadangi jame po svaigaus aristokratinės rūmų kultūros pakilimo tarpinio Japonijoje išryškėja dramatiški procesai, sudrebinę šios civilizacijos pamatus. Nuožmios ir asketiškos karingų samurajų ideologijos įsiveržimas į japonų kultūrą radikaliai keičia daugelį pamatinių aristokratiškoje Heian kultūroje gyvavusių pasaulėžiūrinių nuostatų. Šie pokyčiai išryškėja ir estetinės kultūros srityje, kurioje anksčiau vyravusią estetikos kategorijų pasaulyje *mono no aware* kategoriją keičia *wabi* bei *sabi*, kurios jautriai atspindi šios dramatiškos epochos estetinius idealus. Žinoma, savo konceptualius pokyčius jos įgauna vėlesniais šimtmečiais, tačiau labai svarbu apžvelgti jų ištakas ir sąsajas su tuometine visuomene bei religine šalies situacija, kuri padarė didelę įtaką minėtųjų kategorijų formavimuisi bei paplitimui to meto feodalinėje visuomenėje ir religinėje aplinkoje. Su tuo glaudžiai siejasi kelių pagrindinių to meto dzenbudizmo atšakų veikla Japonijoje ir šios religinės bendruomenės mokymų bei vertybių sąsajos su šintoizmu bei besiformuojančiu samurajų kodeksu.

Kaip Kamakuros laikotarpis (Hōjō regentystė) apibrėžiama maždaug 150 metų laiko atkarpa, kai vietoje imperatoriaus visą pagrindinę šalies valdžią *de facto* perima karo vadai, vadinamieji šio gūnai. Tokia situacija susiformuoja kaip

daugybės tuo metu vykusių kovų tarp samurajų (*bushi*) klanų pasekmė, tačiau tai iš esmės keičia santvarką šalyje ir formuoja kario gyvenimo samprata paremtą kultūrą, meną bei savitai į tai įsiterpiantį vienuolių „parsivežtą“ *zen* gyvenimo būdą, kuris, rodos, turėdamas paskleisti draudimų, mirties ignoravimo ar viską apimančią meditacinę praktiką, anaipol nekonfrontuoja su kario, t. y. žudymo, garbės siekimo ir savanoriško laisvės apribojimo ar net mirties valdovo pasirinkimo, gyvenimo realybe. Kamakuros laikotarpiu dar per anksti kalbėti apie samurajų garbės kodekso raišką, tačiau karių moralinės dogmos, etiniai principai, vasališkumas, mirties niekinimas bei drąsa puikiai atsispindi legendose. Suprasti Kamakuros laikų žmogų – ar jis būtų valstietis, prasigyvenęs daimio ar visavaldžio samurajaus statusą turintis valdovas – padeda to meto kūrybos ir estetikos kanonų nagrinėjimas.

Jei prisiminsime istorinius įvykius, Heian laikotarpiu (1185–1333) šalį valdė imperatorius ir kultūra visomis formomis telkėsi imperatoriškajame dvare, o kūrėjos buvo to meto rūmų freilinos bei arčiau prie valdymo aparato neprileidžiami vyriškos giminės atstovai, o Kamakuros laikotarpiu kūrėjai yra vien vyrai ir tai besąlygiškai diktuoja karinė padėtis tiek pačioje Japonijoje, tiek ir jos kovose su grobikais (XIII a. pabaigoje šalį puola mongolai), be to, dar prisideda ir vyriškasis dzen vienuolių kūrybinis

potencialas, sudarydamas rimtą atsvarą prieš tai vyravusiai aristokratiškai moteriškai kultūrai. Taigi kokia buvo Kamakuros periodo estetika, kokie esminiai

principai formavo to laikotarpio žmogaus pasaulio matymą ir kur vedė estetikos ieškojimas gamtoje, buityje, mene bei moraliniuose principuose?

ZEN BUDIZMO KONCEPCIJA JAPONIJOJE FEODALIZMO LAIKOTARPIU

Dzenbudizmas į Japoniją ateina tuo pačiu keliu kaip hieroglifai, arbata ar kūrybos pavyzdžiai – vienuoliai keliauja mokytis į Kiniją ir grįžta paveikti tos šalies mąstytojų, religinių praktikų, tad inovacijas diegia savo kraštuose pritaikydami tiek prie socialinės aplinkos, tiek prie senųjų Tekančios Saulės šalies religinių tradicijų. Zen pavadinimas siejamas su šio gyvenimo būdo ištakomis, t. y. Indijos sakraliųjų sąvokų etimologija: supaprastintai sansk. *dhjana* – „proto sutelkimas, meditacinis nugrimzdimas“, kuris atitinka kinų k. *ch'an-na*, jap. *zenna*¹.

Buvo įkurtos dvi garsiausios Zen budizmo mokyklos Kamakuros laikotarpiu. Vieną jų įsteigė Zen vienuolis Myōan Eisai (1141–1215) – tai garsioji Rinzai mokykla (kinų k. *Linzi*), kurioje ypatingas dėmesys buvo kreipiamas į „...griežtą auklėjimą, savikontrolę, vidinės drausmės ugdymą, skiepijantį aktyviai siekti tikslo išplito ne tik tarp estetikų bei menininkų, bet ir tarp karinės diduomenės bei eilinių samurajų. Jis itin veikė samurajų Garbės kodekso (*bushidō*) ir įvairių kovos metodų formavimąsi.“² Įdomus dalykas, kad šio mokytojo pedagoginiai metodai buvo ekstremalūs: šūksniai, nosies traukimas, antausiai, smogimas lazda, bet visa tai tam, kad atvestų savo mokinius į nušvitimą. Mūsų dienomis Rinzai mokykla yra viena svarbiausių Zen budizmo mokyklų Japonijoje. Būtent

šis mokytojas atvežė arbatos sodinukų į Japoniją ir pradėjo vartoti arbatą religiniais sumetimais. Jo mokymas rėmėsi tuo, kad Buddha-dharma neturi specialios vietos, kurioje būtų dedamos pastangos eiti *satori* link; visa tėra įprasta ir kasdieniška – nusiraminti, apsirengti drabužius, valgyti ryžius, atsigulti, kai jaučiamasi pavargus.

Kitas dzen mokytojas Eihei Dōgen (1200–1253) įkūrė dar vieną labai garsią mokyklą Sōtō Zen, kuri pasižymėjo kaip meditacinis židinytis, besiremiantis *shikantaza* – „tiesiog sėdėjimu“³. Dōgen yra puikiai žinomas dėl savo daugybės raštų, iš kurių garsiausias – 95 esė rinkinys, parašytas japonų kalba ir vadinamas „Shōbōgenzō“ („Pagrindinis tikrojo tikėjimo lobynas“). Beje, jis taip pat parašė ir pirmąjį Japonijoje Zen vienuolių kodeksą „Eihei Shingi“. Meistras savo veikaluose kalba apie būties esmės („kelio“) pažinimą, aukština tuštumą siedamas ją su absoliučia realybe, pagrindiniai jo mokymo principai remiasi dorove, vidine drausme, išmintimi, atsakomybe, altruizmu, pagarba nelaimingiesiems, atsiribojimu, gailėstingumu. Įdomu, jog lyginant pastarąją mokyklą su anksčiau aprašytąja, Sōtō Zen pasižymi intuityvumu, estetinė užuomina, neišsakymu, neegzistuoja griežti kanojai – leidžiama atsižvelgti į konkrečias aplinkybes, glaustai reikšti gelminius

dvasinius potyrius, nes visa, kas yra žmoguje (kuriančiajame), neišsemiamą ir neišreiškiamą iki galo (begalybės aspektas, ribų nebuvimo tema siejama su vitališka kūrybine energija).

Dzenbudizmas atsirado Kinijoje, todėl natūralu, jog japonų vienuoliai vykdavo studijuoti tiek ch'an literatūros, tiek klasikinės kinų filosofijos, estetikos, menų bei indiškų budizmo šaltinių. Pagrindiniai Zen budizmo atributai – sąmonės

koncentracija, susikaupimas, meditacija. Grįžę į Japoniją, jie pritaikydavo mokymus įvairiose srityse – literatūroje, mene, estetikoje. Skirtumas tik toks, kad Japonijoje Zen mokymas priartinamas prie kasdienio žmonių gyvenimo, negana to, turi ir daugybę elementų, kurie japonams asocijuojasi su šintoizmu bei estetinėmis kategorijomis: paprastumas, grožio išaukštinimas, santūrumas, gamtos kontempliacija.

Nuorodos

- ¹ *Rytų išminties enciklopedija*. Sud. Stephan Schuhmacher, Gert Woerner ir kt. Iš vokiečių k. vertė Z. Baranauskaitė-Danielienė ir A. Danielius. Vilnius: Tyto Alba, 2010, p. 129.
- ² Antanas Andrijauskas, *Tradicinė japonų estetika ir menas*. Vilnius: Vaga, 2001, p. 126–128.

- ³ *shikantaza* – *zazen* meditacija, kurios metu asmuo susitelkia į sėdėjimą be aktyvių pastangų pasiekti *satori* <vocabulary: <http://jisho.org/search/shikantaza>> [žiūrėta 2015 11 19].

B. d.